

संस्कृत दीपिका

ANSWER KEY
उत्तर पुस्तिका

2

अभ्यासः

2. उचितं विकल्पे(✓) चिह्नं प्रदर्शयत। (सही विकल्प पर (✓) का निशान लगाइए।)
(क) i (ख) iii (ग) ii (घ) i (ङ) ii
3. रिक्तस्थानानि पूरयत। (रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए।)
(क) सप्तवादाने (ख) गङ्गातटे (ग) स्वदेनस्य (घ) हरिद्वारं (ङ) अन्त्याक्षरी
4. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृते लिखत। (निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए।)
(क) वयं विश्रामाय एकायां धर्मशालायां अतिष्ठाम्।
(ख) प्रज्वलितानि दीपकानि दृष्ट्वा हृदयाणि प्रसन्नानि अभवन्।
(ग) तत्र शान्तिपूर्णम्, आह्लादपूर्णं च वातावरणम् आसीत्।
(घ) वयं स्नानस्य पश्चात् आरतीकृते अगच्छाम।
(ङ) मार्गे वयं सर्वे बालाः अन्त्याक्षरी अखेलाम।
5. हिन्द्यानुवादं कुरुत। (हिन्दी में अनुवाद कीजिए।)
(क) गर्मी के समय में मैं भारत के प्रसिद्ध तीर्थस्थल हरिद्वार गया।
(ख) हम सब एक ही गाड़ी से हरिद्वार गए।
(ग) सुबह ब्रह्ममुहूर्त में चलेंगे, यह हम सबने सोचा।
(घ) पसीने के कारण हमारी बुरी हालत हुई।
(ङ) हम सब सोचते थे कि गंगा के तट पर स्थित हरिद्वार में अधिक तापमान नहीं होगा।
6. संस्कृतानुवादं कुरुत। (संस्कृत में अनुवाद कीजिए।)
(क) ग्रीष्मकाले अहं भारतस्य प्रसिद्ध तीर्थस्थलं हरिद्वारं अगच्छम्।
(ख) तत्र गङ्गायाः तटे बहवः आपणाः आसन्।
(ग) वयं शुद्धशाकाहारी भोजनस्य आनन्दम् अन्वभवामः।
(घ) सर्वत्र शान्तिपूर्णं, आह्लादपूर्णं च वातावरणम् आसीत्।
(ङ) अहं तु तत्र अद्भुतं दृश्यं दृष्ट्वा मूर्तिवत् अभवम्।
7. छात्र स्वयं करे।
8. अधोलिखितानां पदानि विलोमार्थक पदानि पाठात् चित्वा लिखत।
(निम्नलिखित शब्दों के विलोम शब्द पाठ में से चुनेकर लिखिए।)
(क) ग्रीष्मकाले (ख) मया सह (ग) कनिष्ठा (घ) अनेकः
(ङ) शान्तिपूर्णम् (च) अत्र (छ) नीत्वा (ज) उच्चः
9. धातुः प्रत्ययश्च पदानि लिखत। (धातु और प्रत्यय शब्द लिखिए।)
(क) नी+कत्वा (ख) दृश्+कत्वा (ग) श्रु+कत्वा (घ) यच्छ्+कत्वा (ङ) पृच्छ्+कत्वा
10. अधोलिखितानि पदानि पदं, लिङ्गं, वचनं विभक्तिः च लिखत।
(निम्नलिखित शब्दों के शब्द लिङ्गं वचन और विभक्ति लिखिए।)
- | शब्दः | लिङ्गम् | वचनम् | विभक्ति |
|------------|---------------|----------|---------|
| (ख) यान | नपुंसकलिङ्गम् | एकवचनम् | तृतीया |
| (ग) एका | स्त्रीलिङ्गम् | एकवचनम् | सप्तमी |
| (घ) गंगातट | स्त्रीलिङ्गम् | एकवचनम् | सप्तमी |
| (ङ) घण्टा | पुल्लिङ्गम् | बहुवचनम् | षष्ठी |

अभ्यासः

2. उचितं विकल्पे(✓) चिह्नं प्रदर्शयत । (सही विकल्प पर (✓) का निशान लगाइए ।)
(क) ii (ख) i (ग) ii (घ) i (ङ) ii
3. रिक्तस्थानानि पूरयत । (रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए ।)
(क) शोभा (ख) क्रीडाक्षेत्रं (ग) क्रीडानिपुणताम् (घ) छात्राणां (ङ) अध्ययनेन ।
4. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृते लिखत । (निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।)
(क) अस्माकं विद्यालयः ग्रामस्य समीपे अस्ति ।
(ख) प्रातः छात्राः मम ग्रामात् विद्यालयम् आगच्छन्ति ।
(ग) विद्यालयस्य प्रार्थनासभा अतीव मनोरमा अस्ति ।
(घ) प्रार्थनासभायाः अनन्तरं बालकाः बालिकाश्च स्व-स्व कक्षायां गच्छन्ति ।
(ङ) विद्यालयस्य पुरतः एकम् उद्यानम् अस्ति ।
5. हिन्द्यानुवादं कुरुत । (हिन्दी में अनुवाद कीजिए ।)
(क) दूसरे गाँव के भी छात्र यहाँ पढ़ने आते हैं ।
(ख) विद्यालय के पुस्तकालय से छात्र पुस्तकें लाते हैं ।
(ग) पुस्तकों के अध्ययन से ज्ञान का विकास होता है ।
(घ) यहाँ अनेक छात्र न केवल खेल के घंटे में बल्कि छुट्टी के बाद भी खेलते हैं ।
(ङ) विद्या विनम्रता देती है । विनम्रता से योग्यता आती है ।
6. संस्कृतानुवादं कुरुत । (संस्कृत में अनुवाद कीजिए ।)
(क) विद्यालयस्य प्रार्थना सभा अतीव मनोरमा अस्ति ।
(ख) खगानां कलकूजनम् अतिसुखं भवति ।
(ग) पात्रत्वात् धनमाप्नोति, धनात् धर्मं ततः सुखम् प्राप्नोति ।
(घ) ते क्रीडाशिक्षकात् क्रीडानिपुणताम् अधिगच्छन्ति ।
(ङ) पुष्पाणाम् उपरि भ्रमराः गुञ्जन्ति ।
7. रङ्गानि पदानि बहुवचने परिवर्तयत । (रंगीन शब्दों को बहुवचन में बदलिए ।)
(क) आपणेभ्यः (ख) पुस्तकालयेभ्यः (ग) पत्रिकाणाम् (घ) वृक्षेभ्यः
8. रङ्गानि पदानि एकवचने परिवर्तयत । (रंगीन शब्दों को एकवचन में बदलिए ।)
(क) उद्यानस्य (ख) बालिकायाः (ग) कोकिलायाः (घ) मेघस्य (ङ) सिंहस्य

अभ्यासः

2. उचितं विकल्पे(✓) चिह्नं प्रदर्शयत । (सही विकल्प पर (✓) का निशान लगाइए ।)
(क) i (ख) ii (ग) i (घ) ii (ङ) ii (च) ii
3. रिक्तस्थानानि पूरयत । (रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए ।)
(क) निमन्त्रेण (ख) सङ्कीर्णमुखे (ग) भोजनग्रहणे (घ) कलशात् (ङ) आत्मदुर्व्यहारस्य ।
(च) सद्व्यहर्तव्यं ।
4. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृते लिखत । (निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।)
(क) एकस्मिन् वने शृगालः बकः च निवसतः स्म ।
(ख) शृगालस्य स्वभावः कुटिलः भवति ।
(ग) बकः शृगालस्य निमन्त्रेण प्रसन्नः अभवत् ।
(घ) स्थालीतः बकः भोजनं न अखादत ।
5. हिन्द्यानुवादं कुरुत । (हिन्दी में अनुवाद कीजिए ।)
(क) सियार के निमन्त्रण से बगुला खुश हुआ ।
(ख) मित्र! कल तुम मेरे साथ भोजन करो ।
(ग) दुष्ट स्वभाव वाला सियार बगुले को थाली में खीर देता है ।
(घ) बगुला सँकरे मुँह वाले कलश में खीर परोसता है ।
(ङ) अगले दिन वह भोजन के लिए सियार के घर जाता है ।
6. संस्कृतानुवादं कुरुत । (संस्कृत में अनुवाद कीजिए ।)
(क) बकस्य निमन्त्रणेन शृगालः प्रसन्नः अभवत् ।
(ख) शृगालस्य मुखं कलशे न प्रविशति ।
(ग) वकः सर्वं क्षीरोदनं खादति शृगालः च केवलम् ईर्ष्यायाः पश्यति ।
(घ) सायं शृगालः बकस्य निवासं भोजनाय गच्छति ।
(ङ) अस्मिन् पात्रे आवाम् सहैव खादातः ।
7. छात्र स्वयं करे ।
8. अधोलिखितानां शब्दानि विलोमशब्दानि लिखत । (निम्नलिखित शब्दों के विलोम शब्द लिखिए ।)
(क) मित्रः (ख) दुखम् (ग) सद्व्यवहारः (घ) मित्रता (ङ) प्रातः (च) प्रसन्नः



5

नीतिश्लोकाः (नीति के श्लोक)
(Moral Shlokas)

अभ्यासः

2. उचितं विकल्पे(✓) चिह्नं प्रदर्शयत । (सही विकल्प पर (✓) का निशान लगाइए ।)
(क) i (ख) i (ग) i (घ) i (ङ) i
3. रिक्तस्थानानि पूरयत । (रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए ।)
(क) उद्यमेन हि सिध्यन्ति कार्याणि न मनोरथैः । नहि सुप्तस्य सिंहस्य प्रविशन्ति मुखे मृगाः ॥
(ख) नमन्ति फलिनो वृक्षाः, नमन्ति गुणिनो जनाः शुष्कवृक्षाश्च मूर्खाश्च, न नमन्ति कदाचन ॥
(ग) काव्यशास्त्रं विनोदेन, कालो गच्छति धीमताम् । व्यसनेन च मूर्खाणां, निद्रया कलहेन वा ॥
4. श्लोकांशान् योजयत । (श्लोक के अंशों को जोड़िए)
(क) iv (ख) i (ग) v (घ) ii (ङ) iii



3

संस्कृत दीपिका

5. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृते लिखत । (निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।)
- (क) कार्याणि उद्यमेन सिध्यन्ति । (ग) सुप्तस्य सिंहस्य मुखे मृगाः नहि प्रविशन्ति ।
 (ख) सर्वे जन्तवः प्रियवाक्यप्रदानेन तुष्यन्ति । (घ) फलिनो वृक्षाः, गुणिनो जनाः च नमन्ति ।
6. हिन्द्यानुवादं कुरुत । (हिन्दी में अनुवाद कीजिए ।)
- (क) कार्य परिश्रम से ही पूरे होते हैं, इच्छाओं से नहीं ।
 सोते हुए शेर के मुँह में हिरन स्वयं प्रवेश नहीं करते ।
 (ख) प्रिय वचन बोलने से सभी प्राणी संतुष्ट होते हैं ।
 अतः सदैव मधुर वचन बोलने चाहिए, बोलने में कैसी कंजूसी ।
7. संस्कृतानुवादं कुरुत । (संस्कृत में अनुवाद कीजिए ।)
- (क) कार्याणि उद्यमेन सिध्यन्ति न मनोरथैः (ग) काव्यशास्त्र विनोदेन धीमताम् कालं गच्छति ।
 (ख) प्रियवाक्यप्रदानेन सर्वे जन्तवः तुष्यन्ति (घ) शुष्कवृक्षाः मूर्खाः च कदापि न नमन्ति ।
8. अधोलिखितानां पदानां संधि विच्छेदं कुरुत । (निम्नलिखित शब्दों सन्धि-विच्छेद कीजिए ।)
- (क) प्र + विशन्ति (ग) वृद्ध + उपसेविनः
 (ख) शुष्काः + वृक्षाः + च (घ) आयुः + विद्या



अनुकरणशीलाः वानरा (नकलची बंदर) (Imitates Monkey)

अभ्यासः

2. उचितं विकल्पे (✓) चिह्नं प्रदर्शयत । (सही विकल्प पर (✓) का निशान लगाइए ।)
- (क) iii (ख) i (ग) ii (घ) i (ङ) i
3. रिक्तस्थानानि पूरयत । (रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए ।)
- (क) टोपिकाविक्रेता (ख) दीपावलीमेला (ग) स्ववशे (घ) स्वशिरसि (ङ) अनुकरणशीलाः
4. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृते लिखत । (निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।)
- (क) यदा टोपिकाविक्रेता अस्वपत् तदा वानराः वृक्षात् अधः आगच्छन् तस्य टोपिकाः
 गृहीत्वा वृक्षस्य उपरि आरूहन् च ।
 (ख) ते शब्द का प्रयोग वानरों (बंदरों) के लिए किया गया है ।
 (ग) उपरि
 (घ) प्रबुद्धः टोपिकाविक्रेता अपश्यत् यत् वानराः तस्य टोपिकाः गृहीत्वा वृक्षस्य उपरि आसन्
 (ङ) वानरः 'कपिः' कथ्यते ।
5. हिन्द्यानुवादं कुरुत । (हिन्दी में अनुवाद कीजिए ।)
- (क) टोपी बेचने वाला सभी टोपियाँ चुनकर और प्रसन्न होकर दीपावली मेले की ओर गया ।
 (ख) अचानक बंदरों की 'खो-खो' की आवाज सुनकर पेड़ के ऊपर देखा ।
 (ग) उस पेड़ के ऊपर बंदर रहते थे ।
 (घ) एक बार पास के नगर में दीपावली का मेला था ।
 (ङ) बंदरों ने अनेक रंगों की टोपियों की पेट्टी देखी ।



6. पाठात् अनुसारेण रेखाङ्कितानि पदानि शुद्धं कुरुत । (पाठ के आधार पर रेखांकित शब्दों को शुद्ध कीजिए ।)

ग्रामे—नगरे अधः—उपरि कावँ कावँ— खो खो काकाः—वानराः आकाशे—भूमौ

7. विशेषणपदानि पाठात् चित्वा लिखत । (विशेषण शब्दों को पाठ से चुनकर लिखिए ।)

(क) रक्तनीलवर्णयुक्ताः (ख) एकस्य (ग) एकस्मिन्
(घ) शीतलायां (ङ) एकम् (च) अनुकरणशीलाः

8. 'भूमि' पदम् रूपाणि लिखत । (भूमि शब्द के रूप लिखिए ।)

	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
प्रथमा	भूमिः	भूमी	भूमयः
द्वितीय	भूमिम्	भूमी	भूमीः
तृतीया	भूम्या	भूमिभ्याम्	भूमिभिः
चतुर्थी	भूम्यै	भूमिभ्याम्	भूमिभ्यः
पंचमी	भूम्याः	भूमिभ्याम्	भूमिभ्यः
षष्ठी	भूम्याः	भूम्योः	भूमीनाम्
सप्तमी	भूम्याम्	भूम्योः	भूमिषु
संबोधन	हे भूमि!	हे भूमी	हे भूमयः

9. छात्र स्वयं करे ।



हृदयपरिवर्तनम् (हृदय परिवर्तन) (The Heart Change)

अभ्यासः

2. उचितं विकल्पे(✓) चिह्नं प्रदर्शयत । (सही विकल्प पर (✓) का निशान लगाइए ।)

(क) i (ख) iii (ग) i (घ) i (ङ) ii

3. रिक्तस्थानानि पूरयत । (रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए ।)

(क) चरणयोः (ख) सज्जीभूज (ग) सर्वगुणसम्पन्नः (घ) स्थातुम् (ङ) विवादः

4. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृते लिखत । (निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।)

(क) छात्रः स्वैः मित्रैः सह क्रिकेट क्रीडायै गन्तुम् इच्छति ।

(ख) आचार्यः कक्षायाः महत्त्वं बौद्धमेव एतत् अकरोत् ।

(ग) अध्यापकः रमेशस्य नाम सूच्यां अलिखत् ।

(घ) अधुना रमेशः स्वस्थः अस्ति ।

(ङ) सर्वथा सत्यं वदतु ।

5. संस्कृतानुवादं कुरुत । (संस्कृत में अनुवाद कीजिए ।)

(क) इति उक्त्वा रमेशः स्वगृहं गच्छति ।

(ख) अद्य विद्यालये एका घोषणा अभवत् ।

(ग) सः प्रातः शीघ्रं उत्थायः सज्जः भूत्वा विद्यालयम् आगच्छत् ।

(घ) अहं अजानं यत् त्वं एकः निपुणः चित्रकारः अस्मि ।

(ङ) इति उक्त्वा रमेशः गुरुचरणयोः पतति ।



6. छात्र संवय करे ।
 7. पाठात् चित्वा विलोम पदम् लिखत । (पाठ से छाँटकर विलोम शब्द लिखिए)
 (क) तदा (ख) एकाः (ग) स्वस्थः (घ) कुशलः (ङ) असत्यम्: (च) रोदनम् (छ) तदैव (ज) शीघ्र
 8. अधोलिखितानी पदानि अर्थ लिखत । (निम्नलिखित शब्दों के अर्थ लिखिए ।)
 (क) खेलने के लिए (ख) छोड़कर (ग) लौटता है (घ) झूठ बोलने वाला
 (ङ) रुकने के लिए (च) तैयार होकर (छ) आपस में (ज) पेट



8

गणतन्त्रदिवसः (गणतंत्र दिवस) (Republic Day)

अभ्यासः

2. उचितं विकल्पे(✓) चिह्नं प्रदर्शयत । (सही विकल्प पर (✓) का निशान लगाइए ।)
 (क) ii (ख) i (ग) ii (घ) iii (ङ) i (च) ii
3. रिक्तस्थानानि पूरयत । (रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए ।)
 (क) मोदकं (ख) कलाकृतिऽपि (ग) 1950 (घ) ह्यः (ङ) क्रीडाङ्गणेषु
4. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृते लिखत । (निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।)
 (क) गणतन्त्रदिवसस्य समारोहः स्वतन्त्र भारतस्य स्वकीयं नवीनं संविधानम् आरब्धमार्थम् भवति ।
 (ख) गणतंत्रदिवसः समारोहस्य आरम्भः 26 जनवरी 1950 तमे दिनाङ्के अभवत् ।
 (ग) देहलीवासिनः भारतद्वारं गणतंत्र दिवसस्य समारोहस्य दर्शनाय गच्छन्ति ।
 (घ) एषः समारोहः देहली नगरे भवति ।
 (ङ) विभिन्नेभ्यः राज्येभ्यः जनाः अस्य समारोहस्य दर्शनाय तत्र गमिष्यन्ति ।
 स्व स्वराजस्य कलाकृतीऽपि प्रदर्शयन्ति ।
5. संस्कृतानुवादं कुरुत । (संस्कृत में अनुवाद कीजिए ।)
 (क) एतस्मिन् समये यूयं सर्वे अपि मया सह मम गृहं आगमिष्यन्ति ।
 (ख) नवै नवै सर्वेऽपि भारतीयाः सम्मिलिताः भवितुं शक्नुवन्ति ।
 (ग) सलीमः ह्यः माम् अवदत् यत् सः अपि तत्र गमिष्यति ।
 (घ) एकस्मिन् स्थाने राष्ट्रपतिः स्थित्वा राष्ट्रं सम्बोधयिष्यति ।
 (ङ) मित्र जैकब! श्वः गणतंत्रदिवसस्य समारोहः भविष्यति ।
6. पाठात् चित्वा विलोम पदानि लिखत । (पाठ से छाँटकर विलोम शब्द लिखिए ।)
 (क) नहि (ख) ह्यः (ग) नवीनम् (घ) प्रारम्भः (ङ) तत्र (च) स्वतंत्रः
7. अधोलिखितानां पदानां संधि विच्छेदं कुरुत । (निम्नलिखित शब्दों संधि—विच्छेद कीजिए ।)
 (क) किम् + अर्थम् (ख) आरब्धम्+आसीत् (ग) ध्वज+आरोहणम्
 (घ) तत्+अनन्तरम् (ङ) कलाकृती+अपि (च) राष्ट्रस्य+ अस्ति
8. छात्र संवय करे ।



9

पितरं प्रति पत्रम् (पिता को पत्र) (Letter to Father)

अभ्यासः

- रिक्तस्थानानि पूरयत । (रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए ।)
(क) भवदीयं (ख) मासिकी (ग) चतुर्वादने (घ) विशेषतया (ङ) अपि
- अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृते लिखत । (निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।)
(क) अग्रिम मासे मासिकी परीक्षा भविष्यति ।
(ख) दीपकः प्रतिदिनं प्रातः चतुर्वादने उत्थाय । व्यायामादिकं कृत्वा घण्टाद्वयम् पठामि ।
(ग) दीपकः द्विवादने विद्यालयात् आगत्य भोजनं कृत्वा विश्रामं करोति ।
(घ) दीपकः सायंकाले गृहकार्यं करोति ।
(ङ) परिश्रमस्य फलं मधुरं भविष्यति ।
- हिन्द्यानुवादं कुरुत । (हिन्दी में अनुवाद कीजिए ।)
(क) आज ही मुझे आपका पत्र मिला ।
(ख) लगातार अभ्यास द्वारा उसमें मैं प्रथम स्थान पाऊँगा ।
(ग) मैं पढ़ने लगा हूँ ।
(घ) मैं पौने सात बजे स्कूल जाता हूँ ।
(ङ) माता के चरणों में मेरी प्रणाम कहना ।
- संस्कृतानुवादं कुरुत । (संस्कृत में अनुवाद कीजिए ।)
(क) आशा अस्ति भवानपि कुशली स्यात् ।
(ख) ग्रीष्मावकाशानन्तरम् अस्माकं अध्ययनम् आरभं जातम् ।
(ग) सायंकाले मित्रैः सह क्रीडनाय गच्छामि ।
(घ) परिश्रमस्य फलम् अपि मधुरं भविष्यति ।
(ङ) रात्रौ पुनः एकादशवादने पर्यन्तम् पठामि ।
- विलोमार्थकं पदानि लिखत । (विलोम शब्द लिखिए ।)
(क) युष्माकाम् (ख) तदा (ग) तव (घ) मधुरः
(ङ) प्रातः (च) आगत्य (छ) उत्थात (ज) ग्रीष्मावकाशः
- छात्र स्वयं करे ।



10

होलिकोत्सवः (होली का उत्सव) (Festival of Holi)

अभ्यासः

- उचितं विकल्पे(✓) चिह्नं प्रदर्शयत । (सही विकल्प पर (✓) का निशान लगाइए ।)
(क) iii (ख) i (ग) ii (घ) i
- रिक्तस्थानानि पूरयत । (रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए ।)
(क) विवादः (ख) दग्धा (ग) द्युतक्रीडाः (घ) मद्यपानं (ङ) मदनदहनस्य



7

संस्कृत दीपिका

4. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृते लिखत । (निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।)
- (क) होलिकात्सवः प्रतिवर्षं फाल्गुन मासस्य पूर्णिमायां दिने मन्यन्ते ।
 (ख) राक्षसराज्ञस्य स्वसा होलिका आसीत् ।
 (ग) प्रह्लादः ईश्वरस्य परमभक्तः आसीत् ।
 (घ) कञ्चित् जनाः प्रातः कालेन एव मद्यपानं कुर्वन्ति ।
 (ङ) परस्परं मैत्री भावेन मिलनं-कार्यं अतिशोभनीयम् अस्ति ।
5. हिन्द्यानुवादं कुरुत । (हिन्दी में अनुवाद कीजिए ।)
- यह रंगो का त्योहार है। रंग को आनंद का प्रतीक माना जाता है। सभी लोग आपस में मित्रता के भाव से मिलकर रंग के खेल में आनंद का अनुभव करते हैं। कुछ युवा गाँव की गलियों में घुमते हुए आपस में रंग के खेल में आनंद का अनुभव करते हैं तथा द्वेष भाव को त्यागकर आपस में गले मिलते हैं।
6. समानार्थक पदानि लिखत । (समानार्थी शब्द लिखिए ।)
- (क) पर्वः (ख) अस्ति (ग) प्रभातकाले (घ) हर्षः (ङ) वासरे (च) तदनन्तरम्
7. अधोलिखितानां पदानां संधि विच्छेदं कुरुत । (निम्नलिखित शब्दों सन्धि-विच्छेद कीजिए ।)
- (क)महत+उत्साहेन (ख)होलिका+उत्सवः (ग)स्वः+स्वसायाः (घ)हर्ष+उल्लासः (ङ)दुः+भाग्यः
8. विलोमार्थकं पदानि लिखत । (विलोम शब्द लिखिए ।)
- (क) प्राचीन (ख) तदा (ग) वृद्धः (घ) श्वः/ह्यः
 (ङ) अविश्वासः (च) सायं (छ) स्वच्छ (ज) भ्राता
9. छात्र संवय करे ।

11

विज्ञानस्य चमत्काराः(विज्ञान के चमत्कार) (Achievements of Science)

अभ्यासः

2. उचितं विकल्पे(✓) चिह्नं प्रदर्शयत । (सही विकल्प पर (✓) का निशान लगाइए ।)
- (क) ii (ख) ii (ग) i (घ) iii (ङ) i
3. द्वे स्तम्भेन मिलित्वा वाक्यानि पूरयत ।(दो स्तंभों को मिलाकर वाक्य पूरे कीजिए)
- (क) ii (ख) iii (ग) iv (घ) v (ङ) i
4. रिक्तस्थानानि पूरयत । (रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए ।)
- (क) चन्द्रमसम् (ख) पादाभ्याम् (ग) वायुयानेन (घ) विद्युता (ङ) नरस्य
5. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृते लिखत । (निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।)
- (क) वर्तमान युग विज्ञानस्य युगं मन्यते ।
 (ख) विज्ञानेन मनुष्यः जातिम् अनेकाः लाभाः अभवन् । विज्ञानः मनुष्यस्य सर्वान् अंधविश्वासः पृथक् अकरोत् रुढिपरंपराः परित्यज्य च यथार्थं चिन्तनं कर्तुं मनुष्यः विवशः अकरोत् ।
 (ग) प्राचीनकाले जनाः स्व स्व गृहेषु तैलम् प्रज्ज्वलित कृत्वा प्रकाशं कुर्वन्ति स्म ।
 (घ) यदि विज्ञानस्य उपयोगः समाजस्य कल्याणार्थम् भवति, तर्हि तत् श्रेष्ठः भविष्यति ।
 (ङ) विद्युता गृहेषु प्रकाशः भवति ।

6. संस्कृतानुवादं कुरुत । (संस्कृत में अनुवाद कीजिए ।)

- (क) विज्ञानेन नरस्य चिन्तनम् अपि प्रभावितम् अस्ति ।
(ख) दूरदर्शनस्य अनेके कार्यक्रमाः तु जनानाम् अद्य मनोरंजनं कुर्वन्ति ।
(ग) अधुना जीवनस्य प्रत्येक क्षेत्रे विज्ञानम् अस्ति ।
(घ) अधुना विज्ञानं विना अस्माकं कोऽपि कार्यं पूर्णं न भवति ।
(ङ) विज्ञानेन मनुष्यः जातिम् अनेकाः लाभाः अभवन् ।

7. अधोलिखितानां पदानाम् अर्थ-लिखत । (निम्नलिखित शब्दों के अर्थ लिखिए ।)

- (क) साइकिल से (ख) पैरों से (ग) बिजली की (घ) सहायता से
(ङ) जहाज से (च) कोई भी (छ) मनुष्य के लिए (ज) हुए / हो गए
(झ) जिससे / जिसके द्वारा ।

8. छात्र स्वयं करे ।

12

क्रीडा प्रतियोगिताः (खेल प्रतियोगिता) (Game Competition)

अभ्यासः

2. उचितं विकल्पे (✓) चिह्नं प्रदर्शयत । (सही विकल्प पर (✓) का निशान लगाइए ।)

- (क) i (ख) ii (ग) iii (घ) i (ङ) ii

3. स्तंभेन 'अ' सह स्तंभेन 'ब' मेलयत । (स्तंभ 'अ' के साथ स्तंभ 'ब' को मिलाइए ।)

- (क) ii (ख) i (ग) iv (घ) iii

4. रिक्तस्थानानि पूरयत । (रिक्त स्थानों की पूर्ति कीजिए ।)

- (क) अतिपरिश्रमेण (ख) क्रीडादलस्य (ग) तीव्रवेगेन (घ) हॉकी क्रीडायाः (ङ) त्रयदिनेषु

5. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृते लिखत । (निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।)

- (क) बालकाः बालिकाश्च विभिन्नानि क्रीडनानि खेलन्ति यथा हॉकी, क्रिकेट, पादकन्दुकम् इत्यादि ।
(ख) अन्ते दिने सायंकाले क्रीडा-समाप्ता अभवन् ।
(ग) क्रीडनेन शरीरं स्वस्थं सुदृढं च भवति ।
(घ) अस्माकं देशस्य भारतस्य राष्ट्रिय क्रीडनः हॉकी अस्ति ।
(ङ) हॉकी क्रीडा प्रतियोगितायां पञ्चदश विद्यालयाणां दलानि सम्मिलितानि अभवन् ।

6. हिन्द्यानुवादं कुरुत । (हिन्दी में अनुवाद कीजिए ।)

- (क) अंत में जाकर मैं तो बहुत परिश्रम से थक गया ।
(ख) प्रधानाचार्य ने हमारे दल की प्रशंसा की ।
(ग) हॉकी खेल प्रतियोगिता में पंद्रह विद्यालयों के दल सम्मिलित हुए ।
(घ) मैं प्रतिदिन विद्यालय के खेल के मैदान में जाकर हॉकी ही खेलता हूँ ।
(ङ) मुझे तो हॉकी खेलना ही पसंद है ।

7. संस्कृतानुवादं कुरुत । (संस्कृत में अनुवाद कीजिए ।)

- (क) किन्तु अस्य कोऽपि प्रतिकूलः प्रभावः न अभवत् ।
(ख) अस्माकं देशस्य राष्ट्रीयक्रीडा तु हॉकी क्रीडा अस्ति ।
(ग) क्रीडया शरीरं स्वस्थं पुष्टं च भवति ।
(घ) अस्माकं दलस्य सर्वे क्रीडकाः बहुपरिश्रमेण अक्रीडन् ।
(ङ) अन्यस्मिन् अर्धसमये पर्याप्तः संघर्षः अभवन् ।

8. अधोलिखितानां पदानाम् अर्थ लिखत । (निम्नलिखित शब्दों के अर्थ लिखिए ।)

(क) फुटबॉल
(ङ) हैंडबॉल

(ख) परिणाम / नतीजा
(च) खेलने के लिए

(ग) क्रिकेट का खेल
(छ) खेल प्रतियोगिता

(घ) वही
(ज) सफलता ।

16

धातुरूपाणि (धातु के रूप) (Forms of Roots)

अभ्यासः

1. धातुरूपाणि निर्दिष्टेषु लकारेषु लिखत । (धातुरूपों के निर्देशानुसार लकारों में लिखिए ।)

एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
1. अवदताम्	अवदः अवदाव	अवदन् अवदत
2. अभवताम्	अभवतम् अभवम्	
3. रक्षिष्यथ	रक्षिष्यामि	रक्षिष्यावः
4. अधावत	अधावम्	अधावाव
5. हसिष्यतः हसिष्यन्ति	हसिष्यसि	हसिष्यामः
6. नृत्यतः	नृत्यत नृत्यामि	नृत्यावः
7. आखेलताम्:	आखेलन् अखेलः	आखेलत अखेलाव अखेलाम
8. भ्रमति भ्रमतः	भ्रमथः भ्रमामि	
9. नर्तिष्यन्ति	नर्तिष्यसि	नर्तिष्यथ नर्तिष्यावः नर्तिष्यामः
10. अपचताम्	अपचन्	अपचत अपचम्

2. उचितैः क्रियापदैः वाक्यानि पूरयत । (उचित क्रिया पदों से वाक्य पूरे कीजिए ।)

(क) पठति
(ङ) लेखिष्यतः
(झ) दास्यति
(ड) पश्यतः
(थ) गमिष्यथ
(प) नर्तिष्यन्ति
(म) अगच्छताम्

(ख) लिखति
(च) यच्छति
(ज) खेलथः
(ढ) अपचत्
(द) धावन्ति
(फ) भवति
(य) तिष्ठन्ति

(ग) पास्यामि
(छ) नमन्ति
(ट) भ्रमामः
(ण) अलिखत्
(ध) रक्षिष्यतः
(ब) भविष्यति

(घ) द्रक्ष्यसि
(ज) अवदत
(ठ) अयच्छम्
(त) कूर्दन्ति
(न) अहसाम
(भ) विकसिष्यन्ति

अभ्यासः

- गणयित्वा लिखत । (गिनती करके लिखिए ।)
(क) पञ्च (ख) एकम् (ग) चत्वारि (घ) एकः (ङ) सप्त (च) द्वौ
(छ) त्रयः (ज) अष्ट (झ) द्वे (ञ) दश (ट) चतुर्दश (ठ) चत्वारः
- शुद्धेन संख्यावाचक विशेषणेन पूरयत ।। (शुद्ध विकल्प चुनकर संख्यावाची विशेषण भरिए)
(क) एकम् (ख) चत्वारः (ग) द्वौ (घ) विशांतिः (ङ) पञ्च (च) द्वे
(छ) द्वे (ज) सप्त (झ) एकम् (ञ) द्वे (ट) द्वौ (ठ) द्वे
(ड) पञ्च (ढ) चत्वारः (ण) त्रीणि (त) चत्वारः (थ) द्वौ (द) अष्ट ।

अभ्यासः

- (क) एकपदेन उत्तरत । (एक शब्द में उत्तर दीजिए)
(क) iv (ख) i
(ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत । (एक वाक्य में उत्तर दीजिए)
(क) द्वितीयं मुखं क्रोधेन विषमयं फलम् अभक्षयत् ।
(ग) निर्देशानुसारेण उत्तरत । (निर्देशानुसार उत्तर दीजिए)
(क) ii (ख) iii
- (क) एकपदेन उत्तरत । (एक शब्द में उत्तर दीजिए)
(क) iv (ख) i
(ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत । (एक वाक्य में उत्तर दीजिए)
(क) अयम् उत्सवः कार्तिकमासस्य अमावस्यायां भवति ।
(ग) निर्देशानुसारेण उत्तरत । (निर्देशानुसार उत्तर दीजिए)
(क) i (ख) iv
- (क) एकपदेन उत्तरत । (एक शब्द में उत्तर दीजिए)
(क) iv (ख) i
(ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत । (एक वाक्य में उत्तर दीजिए)
(क) हिमालयात् अनेकाः नद्यः नस्सरन्ति ।
(ग) निर्देशानुसारेण उत्तरत । (निर्देशानुसार उत्तर दीजिए)
(क) iii (ख) iv
- (क) एकपदेन उत्तरत । (एक शब्द में उत्तर दीजिए)
(क) ii (ख) i
(ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत । (एक वाक्य में उत्तर दीजिए)
(क) आश्रमेषु मनुयः स्नानं कृत्वा सूर्यं नमन्ति ईश्वरं च भजन्ति ।।
(ग) निर्देशानुसारेण उत्तरत । (निर्देशानुसार उत्तर दीजिए)
(क) iv (ख) ii

5. (क) एकपदेन उत्तरत । (एक शब्द में उत्तर दीजिए)
 (क) iv (ख) i
 (ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत । (एक वाक्य में उत्तर दीजिए)
 (क) राज्ञः भगीरथस्य तपसा गङ्गा भूमौ आनीता
 (ग) निर्देशानुसारेण उत्तरत । (निर्देशानुसार उत्तर दीजिए)
 (क) iii (ख) iii
6. (क) एकपदेन उत्तरत । (एक शब्द में उत्तर दीजिए)
 (क) ii (ख) iv
 (ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत । (एक वाक्य में उत्तर दीजिए)
 (क) विश्वामित्रः रामलक्ष्मणौ यज्ञस्य रक्षार्थम् अनयत् ।
 (ग) निर्देशानुसारेण उत्तरत । (निर्देशानुसार उत्तर दीजिए)
 (क) iv (ख) ii
7. (क) एकपदेन उत्तरत । (एक शब्द में उत्तर दीजिए)
 (क) i (ख) ii
 (ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत । (एक वाक्य में उत्तर दीजिए)
 (क) शुकः राम—राम प्रभृति शब्दं उच्चारयति ।
 (ग) निर्देशानुसारेण उत्तरत । (निर्देशानुसार उत्तर दीजिए)
 (क) iii (ख) iv
8. (क) एकपदेन उत्तरत । (एक शब्द में उत्तर दीजिए)
 (क) ii (ख) i
 (ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत । (एक वाक्य में उत्तर दीजिए)
 (क) कश्मीर—प्रदेशे अनुपमं प्राकृतिकम् सौंदर्य अस्ति ।
 (ग) निर्देशानुसारेण उत्तरत । (निर्देशानुसार उत्तर दीजिए)
 (क) iii (ख) ii

19

पत्र लेखनम्
(Letter Writing)

अभ्यासः

मञ्जूषापदानां सहायता अधोलिखितानि पत्राणि पूरयत ।

(मञ्जूषा में दिए गए शब्दों की सहायता से निम्नलिखित पत्रों के रिक्तस्थानों की पूर्ति कीजिए ।)

- (1.) तत्रास्तु, सफलता, वार्षिकी, त्वम, अग्रजः ।
- (2.) गोविन्दः, पत्रं, उपस्थिति, नमोनमः, मित्रम् ।
- (3.) अत्र, पुस्तकानि, रूप्यकाणि, प्रणामः, पुत्रः ।
- (4.) सफलतापत्रम्, सन्तोषः, कृत्वा, ददामि, गौरवः ।
- (5.) सुगम, भगिन्याः मासे, मथुरानगरात्, आगन्तव्यम् ।

अभ्यासः

अधोलिखितान् मञ्जूषासहायता पूरयत । (निम्नलिखित संवादो को मञ्जूषा की सहायता से भरिए ।)

- (1.) गच्छसि, पुस्तकालयं, रामायणम्, पठसि, अहं ।
- (2.) कुत्र, शिमलानगरं, राज्ये, हिमाचल प्रदेशे, तत्र ।
- (3.) रामायणस्य कस्य, कथा, रामायणं अहं
- (4.) करोति, चिकित्सकः, चिकित्सालये, चिकित्सकः, नेत्र विभागे ।
- (5.) उत्तिष्ठसि, पञ्चवादेन, भ्रमसि, स्नानं, विद्यालयं
- (6.) ग्रन्थः, ऋग्वेदः, संस्कृतभाषायां, वेदाः, चत्वारः
- (7.) रूग्णः, गृहे, चिकित्सालये, भवान्, स्वस्थः
- (8.) भोजनं, पचामि, का माता
- (9.) करोषि, क्रीडामि, कदा, सप्तवादेन, अहम्
- (10) ध्यानम्, असत्यं, वदामि, गृहकार्यं, मया
- (11) गच्छसि, क्रीडानार्थम्, परीक्षा, जानामि, मया

अभ्यासः

1. मञ्जूषापद सहायता वाक्यानि पूरयत ।

(मञ्जूषा में दिए गए शब्दों की सहायता से पाँच वाक्यों को कीजिए ।)

- (1) i वर्षाकालस्य, ii सरोवरः, मण्डूकाः iii मेघाः, वर्षा, iv वृक्षाः, बालकौ, v प्रसन्नौ
- (2) i तटे, मन्दिराणि ii जनाः, स्नानं iii भक्ताः, पूजां iv पर्वतः v नदी
- (3) i उद्यानं, वृक्षाः ii जनाः iii पादपाः, पुष्पाणि iv बालका बालिकाः v धावन्ति ।
- (4) i सागरस्य ii नौकाः, जलपोतः iii नारिकेलवृक्षाः iv खगाः v गृहाणि
- (5) i विद्यालयस्य ii छात्राः प्रार्थनां iii क्रीडाक्षेत्रं iv मञ्चे v वृक्षाः
- (6) i कृषिक्षेत्रं, कृषकः ii महिले, आरोपयतः iii वृषभौ, हलं iv मेघाः, गृहाणि v शस्यं, वृक्षाः
- (7) i रेलवे स्टेशनस्य, रेलयानेन ii भारवाहकाः iii जनाः iv महिला, बालकः v परस्परं
- (8) i कक्षायाः ii अध्यापिका, पाठयति iii प्रश्नं, उपविष्टः iv श्यामपट्टस्य, आसन्दिका v छात्राः